

Методичні рекомендації для закладів вищої освіти з підтримки принципів академічної доброчесності

Розділ 1. Набуття студентами компетентностей з академічної доброчесності та навичок якісного академічного письма

Стійкою перепоною до розвитку навичок доброго академічного письма в Україні є традиція неякісних, несумісних із кращим світовим досвідом і вимогами практик академічного письма (недосконала структура наукової статті та анотації до неї, відсутність традиції належного рецензування, необхідність наукових публікацій для звіту, а не як презентації власного дослідження тощо). Тиск цих традицій суттєво загальмовує поширення кращих практик академічного письма в Україні як серед дослідників і викладачів, так і серед студентів. Викладачі почасти навчають студентів тих самих навичок виконання письмових робіт, якими володіють самі. Окремі курси академічного письма для студентів та аспірантів є сьогодні радше винятком, ніж правилом.

Традицію навчання студентів академічному письму слід формувати, починаючи з моменту їх вступу до ЗВО. Необхідно наголошувати на різниці між шкільним письмом та письмом академічним щодо вимог, щодо оформлення думок, публічних виступів, візуальних презентацій тощо.

Опанування навичок якісного академічного письма — складний процес, який потребує тривалих і наполегливих зусиль. Тому, за умови створення та впровадження, очікуваними результатами навчання з окремого курсу мають стати розуміння основних принципів та базових навичок академічного письма здобувачами освіти. У такому курсі можна ознайомити слухачів із кращими та небажаними прийомами письма, дати їм можливість практики в рамках виконання певних завдань, позначити напрями, в яких слухачі зможуть далі самовдосконалюватися після завершення курсу. Завдання для покращення навичок академічного письма варто включати у інші курси, які прослуховують здобувачі освіти. Також, у профільних для спеціальності предметах (дисциплінах), які передбачають підготовку студентами письмових робіт і викладаються на 1-2 курсах бакалаврату, необхідне вдосконалення навичок академічного письма.

1.1. Компетентності викладача, необхідні для ефективного навчання академічному письму

Перш за все, необхідна мотивація викладачів передавати студентам цінності доброчесності й навчати їх належному академічному письму, адже викладачі можуть вважати цей напрям роботи неважливим, не розуміти, чому це питання потребує уваги, знаходити недостатньо підтримки у цій роботі з боку колег. Коли мотивація з'являється, наприклад, через зусилля адміністрації ЗВО у популяризації академічної доброчесності, викладачі мають, перш за все, вдосконалювати власну кваліфікацію у питаннях сучасного академічного письма. Зокрема, власним прикладом демонструвати на лекціях роботу з джерелами, посилатися на них, озвучувати першоджерела під час проведення навчального заняття, включати короткі завдання по роботі із якісними науковими джерелами до видів самостійної роботи студента.

В українських умовах навчання студентів належному письму має починатися із запобігання прямого академічного плагіату в їх письмових роботах. Для цього викладачам варто опанувати, зокрема, такі компетентності:

- розуміти спільне і відмінне між поняттями «плагіат» (стаття 50 Закону України «Про авторське право і суміжні права») і «академічний плагіат» (стаття 42 Закону України «Про освіту»): закон про авторське право захищає форму твору (перефразування тексту може бути розцінене як оригінальний твір, відсутність плагіату), тоді як ключове у понятті «академічний плагіат» — відтворення наукових (творчих) результатів інших осіб без належного посилання, і перефразування тексту без посилання на джерело є різновидом академічного плагіату;
- розуміти, що академічний плагіат — це феномен, інтерпретація якого залежить від академічних традицій та культурного контексту. Крім того, існує чимало пограничних випадків, які можна розцінювати і як академічний плагіат, і як його відсутність (зокрема, такою ситуацією можуть бути помилки в посиланнях на джерела). Для уникнення таких випадків у викладанні сьогодні необхідно орієнтуватися на впровадження мінімальної рамки тлумачення змісту академічного плагіату відповідно до статті 42 Закону України «Про освіту»;
- знати про основні причини студентського академічного плагіату;
- знати про уявлення студентів про академічний плагіат і про освітні потреби студентів;
- уміти планувати і проводити навчальні заходи, які ефективно допомагають студентам уникати плагіату (наприклад, передбачати опрацювання студентами унікальних даних; давати завдання на опрацювання джерел із високим ступенем

деталізації того, які джерела необхідно вивчити і як саме ними скористатися);

- знати, як складати завдання й екзаменаційні білети, щоб завдання не орієнтували студентів плагіатити (зокрема, застосовувати у формулюванні завдань дієслова з вищих щаблів таксономії Блума; завдань, що допускають використання будь-яких джерел і перевіряють розуміння матеріалу і здатність використовувати інформацію для вирішення конкретних завдань);
- уміти виявляти випадки плагіату в текстах студентів.¹

1.2. Компетентності із академічної доброчесності, що їх має набути студент

Серед результатів навчання студента із академічної доброчесності виділимо здатність:

- діяти у професійних і навчальних ситуаціях із позицій академічної доброчесності та професійної етики;
- самостійно виконувати навчальні завдання;
- коректно покликатися на джерела інформації у разі запозичення ідей, тверджень, відомостей;
- усвідомлювати значущість норм академічної доброчесності, оцінювати приклади людської поведінки відповідно до цих;
- оцінювати приклади людської поведінки відповідно до норм академічної доброчесності;
- давати моральну оцінку власним вчинкам, співвідносити їх із моральними та професійними нормами, та інші.²

1.3. Прийоми навчання студентів належному академічному письму

У тих навчальних дисциплінах, які передбачають виконання студентами письмових аналітичних робіт (курсової роботи, написання есеїв тощо), варто виділити окремий час на викладання основ академічного письма і ретельне пояснення детальних вимог до передбаченої письмової роботи студента. Слід опиратися на такі засади та застосовувати

¹ Løkse M., Solbergoumans M. Strengthening teacher qualifications to prevent student plagiarism – presentation of an online course and discussion of a strategy. In: Plagiarism across Europe and Beyond 2015. Conference Proceedings. June 10-12, 2015. Brno, Czech Republic. P. 31.

² Рекомендації щодо забезпечення принципів академічної доброчесності. Підкомісія 303 «Академічна доброчесність» Науково-методичної комісії 15 з організаційно-методичного забезпечення вищої освіти. — К.: Міністерство освіти і науки України, 2016. — 24 с.

такі інструменти:

- пояснювати пов'язані із письмовим завданням вимоги, а також сутність, особливості та причини неприпустимості академічного плагіату якомога раніше, на початку кожної дисципліни;
- пояснювати студентам цінність набуття нових знань, академічні норми, яких необхідно дотримуватися, чому вони важливі, що таке академічна доброчесність, які її цінності, чому вона слугує, як студенти своїми діями можуть долучитися до її розбудови;
- надавати студентам зрозумілу інформацію про правила академічного письма;
- прописувати у програмі курсу політику щодо академічного плагіату;³
- формулювати завдання в такий спосіб, аби їх не можна було сплагіатити (аналітичне, а не відтворювальне формулювання завдання; висока конкретизованість завдання; опрацювання конкретних джерел і даних);
- переконуватися, що вимоги до завдання і критерії його оцінювання було пояснено належним чином. Вимоги до письмових робіт (обсяг, стиль цитування, допустима кількість цитат, правила оформлення та ін.) мають бути чітко прописані у методичних матеріалах для студентів;
- розробляти нестандартні, творчі завдання, оновлювати їх щорічно;
- давати студентам приклади готових робіт;
- обговорювати зі студентами приклади якісного та неякісного академічного письма;
- упродовж роботи студента над текстом проводити щонайменше одну проміжну перевірку чорнового варіанту письмової роботи, надавати відгук і рекомендації до тексту: «Зробіть процес видимим!» (Jude Carroll), або структурувати виконання роботи у часі із проміжними перевірками кожного етапу її підготовки;
- студенти можуть рецензувати роботи один одного: надавати їм для цього критерії оцінки.

Українські студенти часто скаржаться на короткі, незрозумілі пояснення викладачем змісту певного завдання, що передбачає підготовку письмової роботи. Пам'ятаючи про вищезазначені інструменти навчання академічному письму, не варто забувати про виклад вимог до змісту самої роботи, про роз'яснення питань логічної структури тексту,

³ UiT: Plagiat Course in deterring student plagiarism. URL: <https://uit.mooc.no/courses/course-v1:UiT+Plagiat+Eng/about>.

формулювання гіпотез, їх доведення чи спростування, пошуку якісних літературних джерел, дотримання стандартів оформлення тексту та бібліографії тощо.

Для якісного академічного письма студенти мають опанувати знання й навички:

- шукати, обирати й оцінювати якість джерел;
- робити нотатки, завжди вказуючи джерело;
- виділяти головні думки в тексті;
- підсумовувати текст та ідеї;
- перефразувати чужі думки своїми словами стисло, детально, без зміни змісту цих думок;
- правильно описувати посилання на джерело;
- правильно цитувати;
- знати про форми академічного плагіату і про шляхи запобігання йому;
- формулювати і чітко висловлювати власні думки;
- знати структуру академічного тексту;
- вміти виокремити текст цитат у власному тексті;
- володіти іноземними мовами, передусім англійською.

Аби допомогти у викладанні академічного письма, в рамках Проекту сприяння академічній доброчесності в Україні очільниця кафедри історії факультету гуманітарних наук Національного університету «Києво-Могилянська академія» Наталя Шліхта та доцентка кафедри теорії і права Національного транспортного університету Ірина Шліхта розробили методичні рекомендації та програму курсу «Основи академічного письма». Цей курс можна впроваджувати у навчальні програми як повністю, так і окремими модулями в рамках викладання профільних дисциплін. Програма курсу поширюється вільно, її можна завантажити з інтернет-сторінки: <http://www.saiup.org.ua/resursy/osnovy-akademichnogo-pysma-metodychni-rekomendatsiyi-ta-programa-kursu/>.

Джерела:

1. Рекомендації щодо забезпечення принципів академічної доброчесності. Підкомісія 303 «Академічна доброчесність» Науково-методичної комісії 15 з організаційно-методичного забезпечення вищої освіти. — К. : Міністерство освіти і науки України, 2016. — 24 с.

2. Шліхта Н., Шліхта І. Методичні рекомендації та програма курсу «Основи академічного письма». URL: <http://www.saiup.org.ua/resursy/osnovy-akademichnogo-pysma-metodychni-rekomendatsiyi-ta-programa-kursu/>
3. Løkse M., Solbergoumans M. Strengthening teacher qualifications to prevent student plagiarism – presentation of an online course and discussion of a strategy. In: Plagiarism across Europe and Beyond 2015. Conference Proceedings. June 10-12, 2015. Brno, Czech Republic. P. 31.
4. UiT: Plagiat Course in deterring student plagiarism. URL: <https://uit.mooc.no/courses/course-v1:UiT+Plagiat+Eng/about>

Розділ 2. Робота з викладацьким колективом

2.1. Формування мотивації педагогічних, науково-педагогічних та наукових працівників до дотримання академічної доброчесності

Відповідно до п. 8 ч. 2 ст. 16 Закону України «Про вищу освіту», система внутрішнього забезпечення якості вищої освіти має забезпечувати «дотримання академічної доброчесності працівниками закладів вищої освіти та здобувачами вищої освіти»⁴.

До закладу вищої освіти вступають на навчання і приходять на роботу різні здобувачі освіти, педагогічні, науково-педагогічні та наукові працівники з різними цілями та попереднім досвідом. Хтось із них готовий дотримуватися принципів академічної доброчесності і вимагати цього від інших студентів і викладачів. Хтось не готовий і не розуміє значення академічної доброчесності, шукає шляхів полегшення своєї освітньої та наукової діяльності чи отримання безпідставних фінансових, кар'єрних та інших переваг.

Погляди студентів на проблеми академічної доброчесності значною мірою залежать від загальної атмосфери у закладі вищої освіти, типових практик викладачів і представників адміністрації, спеціального навчання. Тому педагогічні, науково-педагогічні і наукові працівники, а також представники адміністрації самі мають бути академічно доброчесними і здатними формувати відповідну компетентність у студентів.

Однією з основ формування доброчесного академічного середовища є розуміння всіма його членами необхідності дотримання принципів академічної доброчесності. Ми живемо у відкритому суспільстві, тому важливим із погляду сприяння чи перешкоджання академічній доброчесності є вплив зовнішнього середовища — конкуренція з іншими, у тому числі іноземними закладами вищої освіти, законодавство, практики та вимоги органів, що здійснюють контроль.

Академічна доброчесність є важливим фактором успішності закладів вищої освіти, їх науково-педагогічних працівників, наукових і педагогічних працівників, а також випускників. На ній базується довіра колег, роботодавців, замовників освітніх і наукових послуг, спонсорів, грантодавців, інших партнерів, необхідна для належного ресурсного забезпечення якісної вищої освіти і наукових досліджень. Наявність ресурсів дає змогу залучати кращих студентів, викладачів і науковців, які формують репутацію університету, брати участь у цікавих і престижних освітніх, наукових та інших проектах, отримувати

⁴ Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII «Про вищу освіту». URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>

важливі для науки і практики результати досліджень, а також підвищує зацікавленість донорів у підтримці закладу, його співробітників та здобувачів освіти. Таким чином, формується позитивний зворотний зв'язок, який посилює репутацію університету, його працівників і студентів та сприяє стійкому розвитку і конкурентоспроможності університету.

Для студента академічна доброчесність важлива не тільки тому, що її порушення можуть мати наслідком санкції у вигляді відрахування, незадовільних оцінок поточного та підсумкового контролю, втрати стипендії та ін. Не менш важливим є те, що дотримання університетом, його студентами та працівниками принципів академічної доброчесності створює довіру до результатів навчання і підвищує успішність випускників у подальшій кар'єрі, їх працевлаштування та рівень життя. Погана репутація не тільки самого студента, але і закладу вищої освіти є суттєвою перешкодою для академічної мобільності та отримання хорошої роботи після завершення навчання.

Для викладача чи науковця дотримання закладом вищої освіти, його працівниками та студентами принципів академічної доброчесності підвищує можливість отримання наукових грантів, замовлень на виконання прикладних досліджень, залучення їх як консультантів, експертів тощо. Також, вона сприяє академічній мобільності і можливості кращого працевлаштування.

Що більше студентів і викладачів порушуватимуть академічну доброчесність, то меншою буде довіра до кожного окремого студента, викладача і науковця, навіть якщо вони особисто нічого не порушують.

Сьогодні багатьом педагогічним, науково-педагогічним і науковим працівникам властиве зневажливе ставлення до питань академічної доброчесності. Це зумовлено тривалим впливом низки негативних чинників — правового нігілізму у суспільстві, відірваністю вищої освіти і науки від світової наукової та освітньої спільноти, потреб суспільства, економіки та ринку праці, неузгодженістю вимог до закладів вищої освіти, науково-педагогічних працівників та здобувачів освіти з фінансуванням та іншим ресурсним забезпеченням вищої освіти і науки та ін. Деякі з цих факторів потрібно усувати на рівні законодавства. Але багато чого залежить і від закладів вищої освіти та учасників освітнього процесу.

2.2. Основні вимоги до викладачів щодо академічної доброчесності

Відповідно до ч. 2 ст. 42 Закону України «Про освіту», «дотримання академічної доброчесності педагогічними, науково-педагогічними та науковими працівниками передбачає:

- посилання на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей;
- дотримання норм законодавства про авторське право і суміжні права;
- надання достовірної інформації про методики і результати досліджень, джерела використаної інформації та власну педагогічну (науково-педагогічну, творчу) діяльність;
- контроль за дотриманням академічної доброчесності здобувачами освіти;
- об'єктивне оцінювання результатів навчання»⁵.

Звідси випливає, що викладачі повинні не тільки знати і розуміти основні принципи академічної доброчесності, вимоги законодавства та внутрішніх документів закладу вищої освіти з цих питань. Вони також повинні володіти інструментарієм і методиками контролю дотримання академічної доброчесності здобувачами вищої освіти. Не менш важливим є розроблення об'єктивних критеріїв оцінювання результатів навчання і використання їх на практиці при оцінюванні здобувачів.

2.3. Створення атмосфери академічної доброчесності

Створення атмосфери академічної доброчесності у кожному закладі вищої освіти буде непростим, тривалим, але необхідним процесом.

На першому етапі важливо забезпечити розуміння всіма учасниками освітнього процесу, насамперед педагогічними, науково-педагогічними та науковими працівниками сутності академічної доброчесності, вимог законодавства і внутрішніх нормативних документів з цих питань, основних видів порушень, зразків правильної поведінки у різних ситуаціях, що можуть призводити до порушень.

Для цього варто використовувати такі інструменти і заходи, як:

- курси підвищення кваліфікації викладачів з питань академічної доброчесності, які можуть зараховуватися як частина планових заходів із підвищення кваліфікації;
- самоосвіта викладачів із наступним контролем результатів навчання;
- лекції, презентації, тренінги, семінари із запрошенням авторитетних фахівців;

⁵ Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII «Про освіту». URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>

- обмін досвідом та ін.

Головними питаннями навчання з питань академічної доброчесності мають бути:

- поняття академічної доброчесності та переваги доброчесної поведінки;
- основні та деталізовані види порушень академічної доброчесності, способи їх ідентифікації, розмежування суперечливих випадків;
- інструменти та процедури перевірки академічних творів на плагіат, способи виявлення інших порушень академічної доброчесності;
- методи навчання здобувачів освіти академічній доброчесності;
- інструменти та способи мотивування здобувачів освіти до доброчесної поведінки;
- норми законодавства, вимоги внутрішніх нормативних документів з питань академічної доброчесності, визначені закладом вищої освіти методи запобігання порушенням, види академічної відповідальності та процедури розгляду справ про порушення академічної доброчесності;
- вивчення та впровадження практик провідних університетів світу із забезпечення академічної доброчесності;
- правила академічного письма та методи навчання студентів академічному письму у застосуванні до конкретних навчальних дисциплін;
- створення і використання ефективних методів об'єктивного оцінювання результатів навчання здобувачів вищої освіти.

Після проведення навчання заклади вищої освіти мають забезпечити дотримання педагогічними, науково-педагогічними та науковими працівниками встановлених ним правил і процедур з питань академічної доброчесності. Для цього потрібне послідовне застосування розроблених закладом регуляторних документів. При цьому варто враховувати, що суворе дотримання відносно м'яких норм є більш ефективним способом формування академічної доброчесності, ніж встановлення строгих норм, які будуть виконуватися вибірково.

Джерела:

1. Академічна чесність як основа сталого розвитку університету / Міжнарод. благод. Фонд «Міжнарод. фонд. дослідж. освіт. політики»; за заг. ред. Т.В.Фінікова, А.Є.Артюхова. — К.: Таксон, 2016. — 234 с. URL: http://www.univer.kharkov.ua/images/redactor/news/2016-09-07/chesnist_osnova_rozvitk_Univers.pdf

2. Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII «Про вищу освіту». URL:
<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
3. Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII «Про освіту». URL:
<http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>

Розділ 3. Санкції за порушення академічної доброчесності

3.1. Основні види порушень академічної доброчесності

Закон України «Про освіту» визначає основні види порушень академічної доброчесності та відповідальність учасників освітнього процесу за такі порушення. Зокрема, відповідно до ч. 4 ст. 42 Закону, порушеннями академічної доброчесності є академічний плагіат, самоплагіат, фабрикація, фальсифікація, списування, обман, хабарництво та необ'єктивне оцінювання. Цей перелік може бути доповнений спеціальними законами, зокрема, Законом України «Про вищу освіту».

Закон не надає закладам освіти права розширювати перелік порушень академічної доброчесності. Але вони у внутрішній системі забезпечення якості вищої освіти мають деталізувати зміст порушень, що визначені законами, а також можуть визначати інші порушення академічної етики. Академічна відповідальність, окрім випадків, безпосередньо визначених законами, може передбачатися лише за конкретні порушення, які відповідають передбаченим законами видам та визначені внутрішніми регуляторними документами закладу.

Деталізований перелік порушень може включати такі порушення (цей перелік не є вичерпним):

1. Академічний плагіат:

- плагіат фрагментів письмових робіт та повних текстів;
- плагіат ідей, даних, моделей, ілюстрацій тощо;
- відсутність належних посилань за відсутності привласнення авторства;
- помилки цитування.

2. Самоплагіат:

- дуплікація публікацій — публікація однієї і тієї самої наукової роботи (цілком або з несуттєвими змінами) в декількох виданнях, а також повторна публікація (цілком або з несуттєвими змінами) раніше оприлюднених статей, монографій, інших наукових робіт як нових наукових робіт;
- дуплікація наукових результатів — публікація повністю чи частково одних і тих самих наукових результатів у різних статтях, монографіях, інших наукових працях як нових результатів, які публікуються вперше;
- подання у звітах із виконання різних наукових проектів тих самих результатів як таких, що отримані при виконанні відповідного проекту;

- повторне подання здобувачами освіти письмових робіт, які вже подавалися як звітність із інших дисциплін, без дозволу викладача;
- агрегування чи доповнення даних — суміщення раніше опублікованих і нових даних без їх поділу з відповідними посиланнями на попередню публікацію;
- повторний аналіз раніше опублікованих даних без посилання на попередню публікацію цих даних та раніше виконаного їх аналізу.

3. Фабрикація:

- наведення у письмових роботах здобувачів та в наукових роботах вигаданих чи неперевірених даних, зокрема статистичних даних, результатів експериментів, розрахунків чи емпіричних досліджень, фотографій, аудіо- та відеоматеріалів тощо;
- посилання на вигадані джерела інформації або навмисне посилання не на справжнє джерело;
- приписування іншим особам текстів, думок чи ідей, яких вони не висловлювали чи не публікували.

4. Фальсифікація:

- необґрунтоване корегування результатів власних наукових досліджень чи виконання навчальних завдань (таке, що не базується на повторних чи додаткових дослідженнях, вимірюваннях або розрахунках, виправленні виявлених помилок тощо);
- наведення у письмових роботах здобувачів та в наукових роботах свідомо змінених літературних даних та даних, отриманих із інших джерел; зокрема, статистичних даних, результатів експериментів, розрахунків чи емпіричних досліджень, фотографій, аудіо- та відеоматеріалів тощо без належного обґрунтування причин і зазначення методики їх корегування;
- наведення неповної або викривленої інформації про апробацію результатів досліджень та розробок.

5. Обман:

- включення до співавторів наукових публікацій осіб, що не брали кваліфікованої участі⁶ в їх підготовці;

⁶ Кваліфікованою участю у підготовці публікації є участь у формулюванні цілей, завдань та висновків роботи, написанні її тексту, обґрунтуванні методики дослідження, отриманні основних результатів дослідження тощо.

- невключення до співавторів наукових публікацій осіб, що брали кваліфіковану участі в їх підготовці;
- подання як результатів власної праці робіт, виконаних на замовлення іншими особами, або робіт, стосовно яких справжні автори надали згоду на таке використання;
- здавання або представлення різними особами робіт з однаковим змістом як результату власної навчальної діяльності;
- написання чужих варіантів завдань на контрольних заходах;
- використання системи прихованих сигналів (звукових, жестових та ін.) при виконанні групових контрольних заходів з однаковими варіантами;
- несамостійне виконання завдань у випадках, коли не дозволяється отримання допомоги, або не зазначення інформації про отриману допомогу, консультації, співпрацю;
- проходження процедур контролю знань підставними особами;
- симуляція погіршення стану здоров'я, хвороби з метою уникнення контрольних заходів;
- надання відгуків або рецензій на наукові або навчальні роботи без належного проведення їх експертизи.

6. Необ'єктивне оцінювання:

- свідоме завищення або заниження оцінки результатів навчання здобувачів освіти;
- невчасне повідомлення здобувачів освіти про систему оцінювання результатів навчання;
- застосування системи оцінювання, що не відповідає декларованим цілям та завданням теми, дисципліни, практики, освітньої програми тощо;
- відсутність об'єктивних критеріїв оцінювання.

3.2. Відповідальність за порушення академічної доброчесності

Ступінь серйозності порушень може відрізнятися за видами порушень, їх повторюваністю, видами робіт (поточні письмові завдання, підсумкова атестація з дисципліни, підсумкова атестація на певному рівні освіти, дисертації, монографії, наукові публікації, наукові звіти тощо) та ін.

Основні види відповідальності педагогічних, науково-педагогічних та наукових працівників за порушення академічної доброчесності встановлює ч. 5 ст. 42 Закону України «Про освіту». До них належать:

- відмова у присудженні наукового ступеня чи присвоєнні вченого звання;
- позбавлення присудженого наукового (освітньо-творчого) ступеня чи присвоєного вченого звання;
- відмова в присвоєнні або позбавлення присвоєного педагогічного звання, кваліфікаційної категорії;
- позбавлення права брати участь у роботі визначених законом органів чи займати визначені законом посади.

Ч. 6 ст. 42 того ж Закону визначає основні види відповідальності здобувачів освіти за порушення академічної доброчесності, якими є:

- повторне проходження оцінювання (контрольна робота, іспит, залік тощо);
- повторне проходження відповідного освітнього компонента освітньої програми;
- відрахування із закладу освіти (крім осіб, які здобувають загальну середню освіту);
- позбавлення академічної стипендії;
- позбавлення наданих закладом освіти пільг з оплати навчання.

Закон передбачає (ч. 7 ст. 42), що додаткові та/або деталізовані види академічної відповідальності учасників освітнього процесу за конкретні порушення можуть встановлюватися спеціальними законами та внутрішніми положеннями закладу вищої освіти. В такому випадку має бути дотримана процедура затвердження цих положень. Зокрема, вони мають бути затверджені (погоджені) вищим колегіальним органом громадського самоврядування закладу, а також органами студентського самоврядування та науковими товариствами студентів (курсантів, слухачів), аспірантів, докторантів і молодих вчених в частині їх відповідальності.

Із огляду на те, що деталізований перелік порушень може бути значним за обсягом, доцільно поділити їх на 3–5 груп залежно від серйозності порушення і визначити можливі види академічної відповідальності окремо для кожної з цих груп.

Заклади вищої освіти можуть створювати реєстри порушень академічної доброчесності (а також інших порушень) учасниками освітнього процесу.

Додатково до визначених законом видів академічної відповідальності заклади вищої освіти можуть застосовувати:

- усне зауваження від викладача або уповноваженого представника адміністрації (керівника кафедри, факультету тощо);
- попередження про можливість притягнення до академічної відповідальності;
- скерування на додаткове навчання з питань академічної доброчесності;
- повторне виконання завдання;
- зниження оцінки за виконання завдання;
- внесення постійного чи тимчасового запису до реєстру порушень академічної доброчесності (цей запис може бути доступний потенційним роботодавцям, закладам вищої освіти при прийомі на навчання або на роботу, а також в інших визначених внутрішніми регуляторними документами випадках);
- усне чи письмове повідомлення юридичної або фізичної особи, яка здійснює оплату за навчання, про факт порушення;
- виключення з рейтингу претендентів на отримання академічної стипендії або нарахування штрафних балів у такому рейтингу;
- позбавлення почесних звань, нагород, стипендій тощо, присуджених закладом вищої освіти;
- позбавлення права голосу у колегіальних органах управління закладу вищої освіти або обмеження права на участь у роботі таких органів на певний термін;
- позбавлення права брати участь у конкурсах на отримання фінансування наукових досліджень, стипендій, грантів тощо;
- відрахування чи звільнення.

При цьому слід враховувати, що окремі види відповідальності можуть водночас бути видами дисциплінарної чи адміністративної відповідальності. В такому разі, вони можуть застосовуватися лише у випадках та у порядку, визначених законами України.

Деякі з передбачених Законом видів порушень академічної доброчесності водночас можуть розглядатися як кримінальні злочини, адміністративні чи дисциплінарні правопорушення. Академічна відповідальність не є юридичною відповідальністю. Вона є відповідальністю перед академічною спільнотою за порушення її етичних норм. Тому притягнення учасника освітнього процесу до юридичної відповідальності або звільнення його від юридичної відповідальності з nereабілітуючих підстав не є підставою для автоматичного звільнення цієї особи від академічної відповідальності.

Застосування заходів академічної відповідальності має сенс, якщо учасники освітнього процесу розуміють зміст чинних норм, підстави і процедури притягнення до

академічної відповідальності. Тому за інших рівних умов санкції за одні й ті самі порушення для студентів молодших курсів мають бути м'якшими, ніж для студентів старших курсів і, тим більше, для педагогічних, науково-педагогічних і наукових працівників. Заклад вищої освіти має забезпечити навчання всіх учасників освітнього процесу, насамперед, здобувачів вищої освіти з питань забезпечення академічної доброчесності.

Важливою умовою забезпечення академічної доброчесності є створення чітких і зрозумілих процедур розгляду справ та прийняття рішень стосовно імовірних порушень. Також мають бути визначені органи чи особи, компетентні приймати рішення з цих питань. Рішення про притягнення учасника освітнього процесу до академічної відповідальності має базуватися на доказах, а не на припущеннях. Особа, яку звинувачують, повинна мати всю необхідну інформацію стосовно того, у чому саме і на яких підставах її звинувачують. Їй має бути забезпечено можливість участі на всіх етапах розгляду справи, а також можливість подання апеляції на прийняте рішення у визначеному внутрішніми нормативними документами порядку.

Джерела:

1. Academic Conduct Policy. Harvard University Graduate School of Design Resource Center. URL: <http://www.gsd.harvard.edu/resources/academic-conduct/>
2. Academic Integrity Violations: The UC San Diego Response. URL: <https://academicintegrity.ucsd.edu/files/Sanctioning-Guidelines.pdf>
3. Avoiding Plagiarism, Self-plagiarism, and Other Questionable Writing Practices: A Guide to Ethical Writing. URL: <https://ori.hhs.gov/avoiding-plagiarism-self-plagiarism-and-other-questionable-writing-practices-guide-ethical-writing>
4. Definitions and Examples of Academic Misconduct. The Center of Student Conduct University of California, Berkley. URL: <http://sa.berkeley.edu/conduct/integrity/definition>
5. The Ethics of Self-Plagiarism. URL: <https://www.ithenticate.com/hs-fs/hub/92785/file-5414624-pdf/media/ith-selfplagiarism-whitepaper.pdf>
6. Understanding and Avoiding Plagiarism. URL: <https://ctl.yale.edu/writing/using-sources/understanding-and-avoiding-plagiarism>
7. Yale Center for Teaching and Learning. National Science Foundation. Part 689 - Research Misconduct. URL: <https://www.nsf.gov/oig/pdf/cfr/45-CFR-689.pdf>

Розділ 4. Етичний кодекс та етична комісія

Етичний кодекс академічної установи (кодекс академічної етики, кодекс академічної поведінки, кодекс честі, кодекс академічних цінностей університету або наукової установи) визначає загальну філософію функціонування університету або наукового інституту, віддзеркалює та захищає сформовані в ньому позитивні культурні традиції, підтримує цінності доброчесності колективу. Традиційно, в етичних кодексах віддзеркалюється бажана і небажана поведінка членів спільноти, прописуються етичні орієнтири, принципи, що допомагають саморегулюванню академічного середовища, визначаються санкції за їх порушення.

Окремі українські ЗВО та наукові інститути прийняли кодекси етики ще на початку 2010-х років. Станом на березень-квітень 2017 р. кодекси етики розмістили на власних сайтах 14 з 200 українських ЗВО, які у 2016 р. входили до рейтингу «Топ-200 Україна».

Нова хвиля уваги до кодексів академічної поведінки була зумовлена появою восени 2017 р. в українському законодавстві норм про академічну доброчесність й, у зв'язку з цим, рекомендацією МОН до ЗВО розробити відповідну внутрішню нормативно-правову базу, зокрема, й кодекси етики. Вже станом на грудень 2017 року 73 з 200 ЗВО (з-поміж охоплених рейтингом «Топ-200 Україна») або розмістили кодекс етики на своїх сайтах, або проінформували про його наявність у закладі без розміщення документа в Інтернеті.

Ця остання хвиля прийняття кодексів етики продемонструвала щонайменше три проблеми.

Перша — чимало українських ЗВО ухвалюють кодекс етики через «вказівку згори», а не на тому етапі розвитку власної академічної культури, коли спільнота університету починає відчувати потребу у формалізації власних етичних та культурних норм і традицій.

Друга — навряд чи прийняті у такий спосіб кодекси віддзеркалюють справжні погляди на академічну культуру більшості студентів та викладачів. Адже малоімовірно, що у стислі терміни можна забезпечити повноцінну розробку і належне обговорення такого документа із залученням усієї академічної спільноти.

Третя — багато нових кодексів дослівно запозичили норми про зміст академічної доброчесності, види її порушення, санкції із статті 42 закону «Про освіту». Цей факт варто порівняти із досвідом університетів США та Західної Європи, у яких кодекси етики регламентують приблизно однакове коло питань, але кожен кодекс це робить у власний, унікальний спосіб; складно знайти два ідентичних кодекси етики західних університетів. Утім, в етичному кодексі можна передбачити як деталізацію визначених законом видів академічної недоброчесності (див. розділ 3 цих Рекомендацій), так і ширший діапазон санкцій (наприклад, санкцією може бути сам факт обговорення недоброчесного вчинку членами академічної спільноти або зобов'язання порушника пройти додаткове навчання нормам академічної доброчесності).

Ці проблеми породжують ризики неефективності української версії академічних кодексів етики, відсутності їх впливу на поліпшення відносин усередині академічної спільноти, суто формального статусу вказаного документа, а також, навпаки, ризики застосування положень кодексу як способу тиску на членів університетської спільноти (наприклад, будь-якого викладача завжди можна звинуватити у необ'єктивному оцінюванні, оскільки воно структурно передбачене освітньою системою).

У великих університетах можна приймати рамковий кодекс етики для закладу в цілому і деталізовані, зокрема, щодо процедурних питань документи на рівні окремих факультетів та інститутів.

4.1. Інструменти підвищення ефективності кодексу академічної етики

Просування цінностей етики, академічної доброчесності в університетській спільноті вирішальним чином залежить від послідовних і довготривалих дій керівництва (адміністрації) навчального закладу із донесення до студентів і викладачів важливості і цінності академічної доброчесності, від активної позиції студентів та викладачів, які мають бути рушієм у підготовці таких документів, від усвідомлення необхідності формувати позитивний імідж і репутацію закладу.

Слушні рекомендації щодо процедури підготовки, прийняття та впровадження етичного кодексу викладені в аналітичній роботі Є. Стадного «Деякі рекомендації щодо впровадження етичних кодексів в українських ВНЗ»⁷, здійсненій в рамках впровадження Проекту сприяння академічній доброчесності в Україні — SAIUP.

⁷ Стадний Є. Деякі рекомендації щодо впровадження етичних кодексів в українських ВНЗ. URL: <http://www.saiup.org.ua/resursy/rekomendatsiyi-shhodo-vprovadzhennya-etychnyh-kodeksiv-v-ukrayinskyh-vyshhyyh-navchalnyh-zakladah/>

Пропонуємо кілька заходів, які можуть підвищити увагу до дотримання норм академічної етики і доброчесності, зафіксованих в університетському кодексі:

- активно залучати студентів до розробки та впровадження політики й правил академічної доброчесності у всьому університеті, а також у навчанні інших студентів, що спонукає студентів брати на себе відповідальність за власну поведінку. Надавати студентам підтримку і настанови. Сприяти співпраці студентів та викладів задля зменшення нечесної поведінки студентів;
- періодично обговорювати на різних рівнях (від академічної групи і кафедри до вченої ради і ректорату) стан запровадження етичних академічних норм у щоденному житті університету. Кодекс та етика мають «звучати» у розмовах;
- розвішувати мотиваційні цитати з етичного кодексу — окремі етичні норми — у приміщеннях та в аудиторіях ЗВО;
- проводити тижні «академічної доброчесності» (із поясненнями та тлумаченнями поняття, обговоренням кодексів) під час ввідної сесії на початку кожного навчального року для студентів 1-го року навчання бакалаврату та магістратури, повторні інформаційні заходи напередодні екзаменаційних сесій;
- включити інформацію про принципи забезпечення академічної доброчесності до програм підготовки аспірантів і докторантів;
- розробити, впроваджувати й оновлювати навчальні курси або модулі з академічної доброчесності для студентів і програм підвищення кваліфікації викладачів;
- проводити за участі ініціативних груп студентів та викладачів популяризаційні та роз'яснювальні зустрічі зі студентами, аби пояснити місію та функції кодексу етики;
- включати коротку інформацію про неприпустимість плагіату і можливі санкції за нього до методичних матеріалів з навчальних дисциплін;
- включити до титульної сторінки письмових робіт студентів декларацію такого змісту:
Я як студент(ка) (назва ЗВО) розумію і підтримую політику закладу із академічної доброчесності. Я не надавав(-ла) і не одержував(-ла) недозволена допомогу під час підготовки цієї роботи. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ (підпис та прізвище студента/-ки)

- підписувати з кожним викладачем та студентом індивідуальний договір (в контракті чи договорі про навчання), в якому прописані зиски від дотримання норм академічної етики, визначені етичні зобов'язання викладача (студента), види порушень, санкції;

- створити окремий розділ на веб-сайті університету із матеріалами про академічну доброчесність, етичним кодексом, джерелами, контактами осіб, до яких можна звернутися у разі виникнення питань, публікацією рішень етичної комісії (із дотриманням анонімності).

Рівень академічної доброчесності у щоденних практиках частини українських ЗВО недостатній, а можливості систематичного застосування жорстких санкцій до порушників почасти обмежені. Тому слід приділяти більше уваги позитивним способам поширення цінностей доброчесності, і менше — санкціям. Необхідно уважно поставитися до застосування найжорсткіших санкцій (відрахування, звільнення), вдаватися до них у випадках грубого свідомого порушення академічної доброчесності, в подальшому створюючи таким чином прецеденти для здобувачів освіти, педагогічних, наукових та науково-педагогічних працівників.

У кодексі слід прописати окремо основні види недоброчесних вчинків студентів, окремо — працівників/викладачів, адже ці вчинки різні (наприклад, списування — винятково студентське порушення, а науковий плагіат у дисертації чи звіті з НДР — винятково викладацьке).

Положення у кодексі мають бути не тільки обов'язковими до виконання жорсткими імперативними нормами, а й певними етичними дороговказами. Кодекс має мати особливий статус для університетської спільноти, бути орієнтиром для щоденних практик її життя.

Варто пам'ятати, що академічні кодекси найбільш ефективні у середовищах академічної свободи і довіри, саме ці цінності потребують підтримки.

Уникнення негативних практик, пов'язаних із етичним кодексом:

- розширювати в етичному кодексі перелік порушень, які можуть бути підставою для відрахування студента або звільнення викладача, порівняно із підставами, прямо визначеними у законах України;
- визначати серед етичних порушень ті вчинки або дії, опису яких бракує конкретики. Наприклад, «нанесення шкоди репутації університету». Під порушення, сформульоване у подібний спосіб, можна підвести багато дій практично будь-якого члена університетської спільноти. Це робить таке формулювання зручним для адміністрації інструментом тиску на будь-якого студента чи викладача, які можуть залишитися практично беззахисними. Відповідно, у викладачів чи студентів формується думка, що вони можуть постраждати від етичного кодексу, що може викликати негативне ставлення до цього документа та саботаж його реалізації. Що більшою мірою

студентство й викладачі будуть задіяні у розробці кодексів та роботі етичних комісій, то меншими будуть ці побоювання;

- запозичити перелік цінностей доброчесності, її порушень з якогось джерела, адаптувати цінності спільноти, проблеми, з якими необхідно працювати, актуальні для ЗВО, та внести їх до етичного кодексу.

4.3. Деякі рекомендації щодо створення та роботи етичної комісії

До складу етичної комісії обов'язково мають входити представники студентства (їх можна обирати за їх власними заявками та резюме; за відкритим конкурсом; за участі органу студентського самоврядування тощо), із повним правом голосу. У складі етичної комісії, що розглядає студентські порушення, представників студентів має бути не менше половини.

В Україні наявна слушна практика залучати до роботи в етичній комісії представників іншого ЗВО, що зменшує конфлікт інтересів.

Не варто виносити на етичну комісію дрібні порушення академічної доброчесності, на які можна адекватно реагувати на нижчому рівні. Наприклад, викладач може самостійно застосувати санкцію «виставлення нульової оцінки» за списування студента на контрольній роботі або екзамені. Варто проте зауважити, що, якщо студент не згоден із такою оцінкою та переконаний у своїй правоті, він має право звернутися до етичної комісії та вимагати повного розгляду справи.

Процедури прийняття рішень про санкції за порушення етичних норм мають бути детально прописані. Підозрюваним у вчиненні порушення необхідно гарантувати можливість особистої участі на всіх етапах розгляду порушення, а також апеляції.

Джерела:

1. Етичний кодекс ученого України. URL: <https://www.znu.edu.ua/etychnyj-kodex-uchenogo-Ukrainy.pdf>
2. Звіт про результати моніторингу прозорості антикорупційної політики закладів вищої освіти України «Індекс прозорості антикорупційної політики закладів вищої освіти (2017)». URL: http://europrojects.org.ua/home/projects/compliance/transparency_index/
3. Маккейн Д., Павела Г. Принципова боротьба за академічну доброчесність — думка професорів Центру академічної доброчесності. URL:

<http://www.saiup.org.ua/resursy/pryntsyypova-borotba-za-akademichnu-dobrochesnist-dumka-profesoriv-tsentru-akademichnoyi-dobrochesnosti/>

4. Стадний Є. Деякі рекомендації щодо впровадження етичних кодексів в українських вищих навчальних закладах. URL: <http://www.saiup.org.ua/resursy/rekomendatsiyi-shhodo-vprovadzhennya-etychnyh-kodeksiv-v-ukrayinskyh-vyshhyh-navchalnyh-zakladah/>
5. Ian Smith, Tom Hamilton. Ethical behaviour of all actors in education — Volume 3 of Publications of the Council of Europe Platform on Ethics, Transparency and Integrity in Education (ETINED). URL: <https://rm.coe.int/16806d2b6f>
6. The Bucharest Declaration concerning Ethical Values and Principles for Higher Education in the Europe Region. Higher Education in Europe, 29:4, 503-507. URL: <http://dx.doi.org/10.1080/03797720500083922>
7. The Netherlands Code of Conduct for Scientific Practice. URL: http://www.vsnu.nl/en_GB/netherlands-code-of-conduct-scientific-practice.html,
[http://www.vsnu.nl/files/documenten/Domeinen/Onderzoek/The Netherlands Code%20of Conduct for Academic Practice 2004 \(version2014\).pdf](http://www.vsnu.nl/files/documenten/Domeinen/Onderzoek/The_Netherlands_Code%20of_Conduct_for_Academic_Practice_2004_(version2014).pdf)
8. Undergraduate Honor System. Honor Code Manual. Virginia Polytechnic Institute and State University. URL: https://registrar.vt.edu/content/dam/registrar_vt_edu/documents/governance/2015-2016/HONOR-CODE-MANUAL-10-9-15.pdf

Розділ 5. Вимоги до письмових робіт

5.1. Вимоги до студентів

Під час навчання здобувачі вищої освіти виконують різні види письмових робіт.

Основними з них є:

- дипломні роботи (проекти);
- курсові роботи (проекти);
- звіти з практики;
- поточні письмові роботи (реферати, есеї, аналітичні записки тощо)

Аналіз вимог, які висувають заклади вищої освіти до кількості та обсягу письмових робіт студентів, кількості використовуваних джерел та інших формальних показників, свідчить, що ці вимоги часто не узгоджені із часом, який надається на виконання відповідних робіт.

5.1.1. Вимоги до дипломних робіт

Випускові кафедри університетів мають надавати студентам Методичні рекомендації до написання магістерських і бакалаврських дипломних робіт. Такі рекомендації можуть містити вимоги і поради до:

- структури роботи;
- оформлення роботи;
- вибору і формулювання проблематики та завдань дослідження;
- пошуку джерел та літератури;
- вибору методик дослідження;
- виконання практичної (експериментальної, розрахункової, аналітичної та ін.) частини роботи та забезпечення достовірності отриманих результатів;
- оформлення посилань на запозичену з використаних джерел та літератури інформацію.

У рекомендаціях для студентів варто зазначати, що дипломні роботи належать до звітів про виконану роботу. Це вимагає відповідного стилю викладу матеріалів. Тому неприйнятним є використання, особливо у практичній частині, інших стилів, зокрема стилів підручника, наукової монографії, популярної статті для ЗМІ тощо. Крім того, варто враховувати, що наявність таких стилів часто є індикатором наявності академічного плагіату.

Дипломна робота, як і будь-яка інша письмова робота, має конкретні мету і завдання. Її текст має бути максимально спрямований на опис методики виконання завдань, аналіз результатів та обґрунтування висновків. Наявність фрагментів, що не стосуються цих питань, свідчить про нерозуміння проблематики роботи, намагання будь-чим заповнити необхідний обсяг тексту та/або наявність академічного плагіату.

Виконання студентом дипломної роботи складається з пошуку і аналізу літератури за темою дослідження, уточнення мети і завдань роботи, виконання дослідження (експерименти, розрахунки, збирання статистичних даних, емпіричне дослідження тощо), аналізу його результатів, написання тексту роботи. Остання частина (написання тексту) може вимагати 10–20 % загального часу, відведеного на дипломну роботу. Тому вимоги щодо обсягу роботи необхідно узгоджувати із загальним часом на її виконання.

Із огляду на те, що дипломна робота має містити аналіз джерел та літератури, докладний опис методик і результатів виконання практичної частини, аналіз результатів, висновки тощо, її мінімальний обсяг, залежно від спеціальності, може дорівнювати 25–30 сторінок. Утім, деякі університети вимагають не менше 100–120 сторінок основного тексту. Якщо виходити із мінімального нормативу часу, що планується викладачу на написання методичних і наукових робіт (1–2 год. на 1 стор.) і зазначеного вище співвідношення часу написання тексту та виконання роботи у цілому, то на виконання дипломних робіт варто планувати не менше 10 годин на кожну сторінку мінімальних вимог до обсягу тексту. Тобто, якщо від студента вимагають не менше 30 сторінок, то на дипломування слід відвести не менше 300 годин (10 кредитів ЄКТС), а якщо вимагається не менше 120 сторінок, то час на виконання роботи має бути не менше 1200 годин (40 кредитів ЄКТС). Зменшення обсягу письмових робіт стане не лише стимулом для студентів відповідально та добросовісно над ними працювати, але й зменшить тиск на викладачів, адже вони зможуть виділити більше часу на прочитання та коментування таких письмових робіт.

До цього часу можна зарахувати також час переддипломної практики, якщо така передбачена навчальним планом. На практиці сумарний обсяг практики і дипломування не перевищує 30 кредитів ЄКТС, що відповідає повному навантаженню студента у семестрі. У такому випадку, вимоги до мінімального обсягу дипломної роботи не повинні перевищувати 90 сторінок, а для окремих спеціальностей, з огляду на їх специфіку, можуть встановлюватися значно меншими, або не встановлюватися взагалі.

Дипломування не передбачає аудиторних занять. Тому час на підготовку дипломної роботи має бути однаковим для всіх форм навчання.

5.1.2. Вимоги до процедур захисту

Із огляду на те, що дипломні роботи є основою для підсумкової атестації здобувачів освіти, варто встановлювати певні процедури забезпечення їх якості. До них, зокрема, належать:

- перевірка наявності академічного плагіату;
- зовнішнє рецензування;
- публічний захист та ін.

Публічний захист і зовнішнє рецензування останнім часом в багатьох закладах вищої освіти стали формально-церемоніальними заходами, які не забезпечують повноцінного контролю якості. Значною мірою це пов'язано з відсутністю реальної актуальності проблематики дипломних робіт. Завдання цих робіт, залежно від спеціальності і профілю випускової кафедри, варто спрямовувати на:

- вирішення актуальних проблем науки (актуальність має бути підтверджена аналізом останніх публікацій у провідних світових наукових виданнях із відповідної тематики);
- вирішення конкретних проблем реального замовника, які потребують проведення досліджень відповідного рівня.

Із огляду на те, що справжні дослідження і розробки потребують залучення фахівців різних напрямів і кваліфікацій, варто більш активно використовувати можливість підготовки дипломних робіт у рамках комплексних студентських, кафедральних і міжкафедральних дослідницьких груп, до складу яких можуть входити і представники інших установ (освітніх, наукових, конструкторських тощо). Також, варто відновити практику залучення до публічного захисту і рецензування робіт зовнішніх експертів, які представляють інші наукові установи, заклади вищої освіти, роботодавців.

Для дипломних робіт студентів доцільно використовувати повну перевірку всіх робіт на наявність академічного плагіату із застосуванням відповідного програмного забезпечення. При цьому, варто враховувати таке:

- для автоматичної перевірки має застосовуватися якісне програмне забезпечення з відповідними налаштуваннями параметрів роботи програми;
- результати автоматичної перевірки не є гарантією відсутності плагіату, тому можуть застосовуватися лише як один із складників системи забезпечення якості;

- виявлені програмним забезпеченням текстові збіги мають аналізуватися експертами на предмет їх ідентифікації як плагіату, помилок цитування, загальновідомих знань тощо;
- допустимий відсоток академічного плагіату у дипломних роботах дорівнює нулю;
- допустимий відсоток оригінальності (збігів) за необхідності може встановлюватися лише як показник відповідності роботи кваліфікаційним вимогам (зокрема, це може бути важливим для окремих тем із літературознавства, аналізу законодавства тощо);
- виявлення академічного плагіату має супроводжуватися застосуванням визначеної закладом вищої освіти академічної відповідальності (відрахування, повторний захист після виправлення зауважень, скасування рішення про присвоєння освітнього ступеня тощо).

5.1.3. Вимоги до курсових робіт

Виконання курсової роботи зазвичай передбачає ті самі етапи, що і для дипломної роботи. Головна відмінність полягає у рівні складності та трудомісткості завдань. Тому загальні вимоги є аналогічними вимогам до дипломних робіт. Із огляду на те, що навчальні плани зазвичай надають на виконання курсової роботи від 0,5 до 1 кредиту ЄКТС, вимоги до їх мінімального обсягу не повинні перевищувати 2–5 стор., що суперечить вимогам щодо змісту. Тому студент часто не має можливості виконати всі вимоги, не вдаючись до академічного плагіату, фабрикації результатів дослідження та інших порушень академічної доброчесності.

Рішенням цієї проблеми може бути істотне збільшення часу, що відводиться студентам на виконання курсової роботи, та зменшення вимог до їх мінімального обсягу. Якщо збільшити час на виконання курсової роботи до 3–4 кредитів ЄКТС, то мінімальний обсяг роботи може бути встановлений в межах 15–20 сторінок. При цьому мають змінитися і вимоги до її змісту. Курсова робота повинна містити не великий обсяг цитування чи переказу літературних джерел, а коротке резюме результатів їх аналізу та більш докладний виклад методик і результатів власного дослідження. Вимоги до обсягу можуть бути дещо збільшені у випадках, де значний обсяг цитування об'єктивно зумовлений конкретною тематикою досліджень — аналіз законодавства, літературних творів тощо.

Збільшення кількості кредитів на виконання курсових робіт дає змогу посилити дослідницьку складову освітнього процесу, що відповідає сучасним вимогам Європейського простору вищої освіти. Разом з тим, це може вимагати більших витрат часу

від керівника курсової роботи і корегування відповідних нормативів навантаження викладачів.

Бажано передбачати у процедурах захисту курсових робіт повну або вибіркочу перевірку всіх робіт на наявність академічного плагіату, а також академічну відповідальність у разі його виявлення. Загальні рекомендації з цього приводу збігаються з рекомендаціями до дипломних робіт.

5.1.4. Інші письмові роботи

У багатьох випадках програми навчальних дисциплін передбачають написання студентами рефератів та інших видів письмових робіт — есеїв, аналітичних записок тощо. При плануванні такого виду роботи необхідно враховувати, що для її виконання має бути передбачений певний обсяг часу самостійної роботи студента. Нормативи часу у цьому випадку можуть бути значно меншими, ніж для курсових і дипломних робіт, але не меншими, ніж 2–3 год. на сторінку тексту роботи. Тоді на підготовку письмової роботи обсягом 5–10 стор. треба надати студенту не менше 0,5–1 кредиту ЄКТС. У деяких випадках це може складати $\frac{1}{3}$ – $\frac{1}{2}$ загального обсягу дисципліни. Тому планування з дисципліни більше однієї письмової роботи є неприйнятним.

5.2. Вимоги до науково-педагогічних працівників

При плануванні наукової та методичної роботи викладачів закладам вищої освіти варто надавати перевагу якісним, а не кількісним показникам. Частково сьогодні це стримують зовнішні нормативи ліцензування, присвоєння наукових ступенів та вчених звань. Але, як свідчить аналіз нормативних документів закладів вищої освіти, навіть у межах чинної нормативної бази заклади мають можливість стимулювати якісну роботу через систему оцінювання науково-педагогічних працівників та структурних підрозділів, преміювання, надання переваг у матеріально-технічному забезпеченні тощо.

Варто максимально відмовлятися від таких показників, як кількість опублікованих тез конференцій, методичних рекомендацій (безвідносно до потреби), наукових статей (безвідносно до місця публікації), монографій (безвідносно до видавництва) тощо. Ще більш шкідливим є оцінювання науково-педагогічних працівників за кількістю сторінок чи друканих аркушів в опублікованих ними наукових працях.

Натомість, необхідно стимулювати публікації у провідних наукових виданнях, що за імпакт-фактором чи аналогічними показниками наукометричних баз Web of Science та

Scopus потрапляють до першого-другого квартилів з відповідної тематики, високі показники цитування публікацій науково-педагогічних працівників (без самоцитування та цитування співавторами) у виданнях, що індексуються зазначеними базами. При цьому треба розуміти, що підготовка таких публікацій потребує часу і належного фінансування досліджень. Для прикладних досліджень альтернативою може бути отримання патентів на об'єкти інтелектуальної власності, економічний чи соціальний ефект від впровадження результатів досліджень тощо.

Необхідно розширювати перелік видів наукових, навчальних і методичних праць, що враховуються при оцінюванні науково-педагогічних працівників і підрозділів закладів вищої освіти. Зокрема, до них треба додати:

- переклади наукових праць провідних іноземних вчених та навчальних видань провідних світових університетів;
- довідники та енциклопедії;
- хрестоматії та ін.

Викладачі мають не тільки самі дотримуватися академічної доброчесності, але і вчити студентів її принципам і контролювати дотримання. На жаль, методичні рекомендації, які університети надають студентам для виконання письмових робіт, часто запозичуються з аналогічних робіт інших закладів чи попередніх видань власного закладу вищої освіти не тільки без належних посилань, але навіть без корегування вимог і даних, що стосуються інших предметів, спеціальностей, застосування сучасних технологій тощо. Такі рекомендації налаштовують здобувачів освіти на зневажливе ставлення до дотримання принципів академічної доброчесності, навіть якщо ті містять опис основних порушень і передбачають санкції за академічний плагіат, фабрикацію чи фальсифікацію результатів.

Джерела:

1. Вимоги до оформлення магістерської роботи. URL: https://kneu.edu.ua/userfiles/Credit_Economics_Department/afedra+bankspravi/vimogi_d_o_mag_rob.pdf
2. Вимоги до оформлення магістерської роботи. URL: http://web.znu.edu.ua/lab/fordep/oformlenie/diplom_magistra.htm
3. Методичні рекомендації для написання курсових робіт. URL: <https://goo.gl/17Eywu>

4. Небаба М.І. Корпоративне управління. Навчально-методичний комплекс з підготовки курсової роботи. URL: <http://posibnyky.vntu.edu.ua/ku/p1-4.htm>
5. Max A. Eckstein. Combating academic integrity fraud Towards a culture of integrity. URL: <http://unesdoc.unesco.org/images/0013/001330/133038e.pdf>

Розділ 6. Особливості перевірки на академічний плагіат дисертаційних робіт

Українське законодавство виокремлює тексти дисертацій з-поміж інших видів академічних текстів у контексті їх перевірки на академічний плагіат. Закон «Про вищу освіту» у частині 6 статті 6 встановлює, що «Виявлення в поданій до захисту дисертації [...] академічного плагіату є підставою для відмови у присудженні [...] наукового ступеня»⁸. Якщо академічний плагіат виявлено в успішно захищеній дисертації, закон визначає конкретні санкції до спеціалізованої вченої ради, її голови, наукового керівника (консультанта), офіційних опонентів та академічного закладу, в якому була захищена дисертація.

У цьому контексті МОН у листі № 1/9-150 від 14.03.2018 р. зауважує: «...збільшується частка [дисертаційних — авт.] робіт, в яких є текстові запозичення, використовуються ідеї, наукові результати і матеріали інших авторів без належного посилання на джерела. Нагадуємо, що рішення спецрад стосовно таких дисертацій підлягають скасуванню [Атестаційною колегією МОН — авт.] без права повторного захисту»⁹.

Ці вимоги й тенденції визначають прагнення закладів вищої освіти гарантувати відсутність академічного плагіату в захищених дисертаціях. На жаль, постійно надходить інформація про те, що це прагнення часто призводить до необґрунтованих вимог до дисертанта щодо самостійної організації перевірки власної дисертації на академічний плагіат.

6.1. Виконання спеціалізованою вченою радою вимоги закону про недопущення плагіату в захищеній дисертації

Спеціалізовані вчені ради не мають права перекладати на дисертанта обов'язок за перевірку тексту дисертаційного дослідження на академічний плагіат, зокрема вимагати довідки або будь-які інші документи про результати такої перевірки.

Певний текст неможливо перевірити на наявність в ньому неналежним некоректних запозичень із усіх можливих інших текстів. Отже, не можна достовірно гарантувати у тексті відсутність академічного плагіату, а відповідна довідка про його відсутність позбавлена сенсу. З іншого боку, слід говорити про докладання університетом та його спецрадами

⁸ Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII «Про вищу освіту». URL: <http://sfs.gov.ua/diyalnist-zakonodavstvo-pro-diyalnis/zakoni-ukraini/65715.html>

⁹ Порядок присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 07.03.2007 р. № 423. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/70480578>

розумних зусиль із виявлення можливого академічного плагіату в тексті дисертаційної роботи. Відповідні кроки можуть включати:

- призначення спецрадою або закладом вищої освіти (науковою установою) особи або осіб, відповідальних за перевірку дисертаційного дослідження на академічний плагіат;
- навчання цих осіб сутності, видам академічного плагіату, способам його виявлення;
- проговорювання із задіяними у процедурі оцінки дисертаційного дослідження фахівцями необхідності відповідально ставитися до перевірки робіт на академічний плагіат, інформувати спеціалізовану вчену раду про результати перевірки;
- використання спеціалізованого програмного забезпечення для перевірки роботи на прямі текстові запозичення із відкритих інтернет-джерел та електронних репозитаріїв (архівів) із обмеженим доступом, із обов'язковим експертним аналізом повного звіту програми. У 2018 р. МОН уклав меморандуми із кількома компаніями-постачальниками такого програмного забезпечення, відповідно до яких спеціалізовані вчені ради одержують можливість безкоштовно перевіряти тексти дисертацій у таких програмах;
- якщо доступ до такого програмного забезпечення відсутній, експерт може вручну перевірити ключові фрагменти тексту на запозичення за допомогою Інтернет-пошуку за цими фрагментами та/або за ключовими словами;
- призначення рецензентом або офіційним опонентом фахівця за темою дисертації, який добре обізнаний із літературою за цією темою і найчастіше зможе помітити некоректні запозичення із знайомої йому літератури;
- при вивченні тексту дисертації варто звертати увагу на фрагменти, написані у дещо недоладному стилі, які можуть бути ручним або машинним перекладом із поширених іноземних мов (російська, англійська, німецька); ці фрагменти можна перевірити через Інтернет-пошук по «зворотних перекладах» відповідних словосполучень і частин тексту;
- ще одна ознака можливого академічного плагіату — різні фрагменти тексту написані в різному стилі. Втім, тут варто враховувати ймовірність написання різних частин тексту на різних етапах підготовки дисертації, коли з часом стиль академічного письма у людини змінюється.

Спеціалізованій вченій раді доцільно описати у Рішенні щодо присудження наукового ступеня проведену процедуру перевірки тексту дисертації на можливий академічний плагіат та вказати результат цієї перевірки.

Джерела:

1. Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII «Про вищу освіту». URL: <http://sfs.gov.ua/diyalnist-/zakonodavstvo-pro-diyalnis/zakoni-ukraini/65715.html>
2. Порядок присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 07.03.2007 р. № 423. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/70480578>